

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**XITIFIKHETI XA LE HENHLA XA
RIXAKA**

GIREDI YA 10

XITSONGA RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA 1 (P1)

NTIVORIRIMI NA MATIRHISELO YA RIRIMI

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 70

Papila leri ri na 8 wa tipheji.

XIYENGE XA A**XIVUTISO XA 1**

- 1.1 Hi loko ti vukula hi ndlela yo bonga na ku komba ku lwisana na nchumu wo karhi. √√ **(Mukumberiwa u nyikiwa timaraka loko a nyikile nhlamulo leyi twisisekaka).** (2)
- 1.2 Ku layitiwile rivoni. √
A ku ri ni n’hwei (dyambu ra vusiku). √ (2)
- 1.3 Hikuva a sale a ri yexe emutini/A ku ri hava munhu wo n’wi lamulela. √
A xi hlurile timbyana√
A xi ri ni matimba ku tlula ya wansati√
A xi hlomile hi mukwana√ **(Timhaka timbirhi ntsena).** (2)
- 1.4
- 1.4.1 Hi swona. √ “Ndzi te ndza ha lwa na timbilu”. √ (2)
- 1.4.2 Hi swona. √ “Ndzo twa ku titimela ka mukwana enhan’wini.” √
(Loko mukamberiwa a nga vekelangi switshaho a nga kumi maraka yo tshaha xivulwa). (2)
- 1.5 Muhlovo wa ntima wu yelana na mintirho yo biha ya xigevenga lexi. √
Muhlovo wo tshwuka wu yelana na khombo/nghozi leri weleke wansati na xigevenga lexi. √ (2)
- 1.6
- 1.6.1 A ndzi swi twa leswaku loko ndzo ringeta ku tilwela/tisirhelela, a ndzi ta dlayiwa/fa. √√ (2)
- 1.6.2 Munhu wo tlhariha se a hundzuke xiphukuphuku. √√ (2)
- 1.6.3 N’hwetl wu ndzi voningerile ku kondza ndzi ya nghena emutini wa le kusuhi. √√ (2)
- 1.6.4 Leswi a ndzi lerisiwa ku endla swona. √√ (2)
- 1.6.5 U bohiwile hi tinsimbi/timpecana. √√ (2)
- 1.6.6 Ku fika ka mina a ndzi nga ambalanga nchumu. √√ (2)
- 1.7 Hi ku tinyikela/Ku pfumelela xin’wana ni xin’wana. √
Hi ku xi tlhava hi mukwana. √
Hi ku baleka. √ **(Timhaka timbirhi ntsena).** (2)

- 1.8 Hambileswi xigevenga a xi ri ni mbanga:
 Va xi bohile hi timpecana/tinsimbi. √
 Va tthele va xi rindza loko xi ri exibedlthele. √ (2)
- 1.9 Vakamberiwa va nga nyika Nhlokomhaka yin'wana na yin'wana leyi
 fambelanaka na mongo wa xitshuriwa, xik. Vugevenga a byi hakeri. √√ (2)

[30]**XIYENGE XA B: NKATSAKANYO WA NDZIMA****XIVUTISO XA 2**

- NKOKA WA MAHUNGU: NKATSAKANYO WA NDZIMA WU FANELE KU KATSA
 TIMHAKA LETI LANDZELAKA LETI MUDYONDZI A FANELEKE KU TI
 NGHENISA EKA NKATSAKANYO
- Tiko ra Afrika-Dzonga i tiko lerikulu emisaveni namuntlha. √
 - Nkanerisano wa varhangeri va tiko ni valweri va ntshunxeko ku tisa ku rhula etikweni. √
 - Ku kuma ntshunxeko hi ndlela yo rhula handle ka nyimpi. √
 - Ku onhaka ka tiko ra Mozambique hikwalaho ka tinyimpi. √
 - Ku baleka ka vaaki vaMozambique hikwalahoka tinyimpi. √ (5)
- MAPELETELO√√ (2)
- MAHIKAHATELO√√ (2)
- SWIVULWA LESWI TWALAKA√ (1)

[10]

MAAVELO YA TIMARAKA

SWILAVEKO NA TINHLAMUSELO	TINHLAMUSELO TA VUSWIKOTI	TIMARAKA	TIPHE-SENTE
Nkatsakanyo wu pfumala swihoxo; wa kongoma; wu kombisa leswaku mukamberiwa u twisisile na ku landzelela swilaveko hinkwaswo hi ndlela ya xiyimo xa le henhla, timhaka hinkwato ta nkoka ti tsariwile; wu na nandzelelano.	Xa risuna no hlawuleka	9-10	90-100
Swilaveko swo tala leswi nga laha henhla swi landzeleriwe; nkatsakanyo a hi wa risuna ku fana na lowu nga laha henhla.	Xa nkoka	8	80
Wa hlayeka kambe ku katsiwile na timhaka tin'wana leti nga riki ta nkoka; timhaka to talanyana ta nkoka na tona ti tsariwile.	Xo saseka swinene	7	70
Nkatsakanyo wu na timhaka ta nkoka leti nga riki ehansi ka 50%; a wu nge fikeleli ku katsiwa eka xiyenge xa nkatsakanyo wo saseka swinene; ku na mahungu lama nga lavikiki lama onhaka vunene bya nkatsakanyo.	Xo saseka	6	60
Ku na timhaka to karhi ta nkoka; ku na timhaka to tala leti nga lavikiki; a wu ndlariwanga kahle ngopfu; mavekelo ya timhaka ya hoxekile; wu le xikarhi.	Xa le xikarhi	5	50
Nkatsakanyo wu hava nkhlukelano wa timhaka; wu lungolexela marito handle ka nandzelelano; timhaka to tala ta nkoka ku hava; ku na vumbhoni byo komba leswaku mukamberiwa wa tikeriwa eka ku ringeta ku katsakanya.	Xo ka xi nga nyawuli	4	40
Ku na vumbhoni byo komba leswaku ko va na ku twisisa kuntsongo ka vutshila bya matsalelo ya nkatsakanyo; ku na swihoxo swa mahlamuselelo; timhaka to tala hi leti nga lavikiki; ku na timhakanyana ta nkoka leti nga riki hansi ka yin'we.	Xo phyama	3	30
Ku na vumbhoni byo kombisa leswaku mukamberiwa u ringetile ku endla nkatsakanyo; a swi tikombi a ri na ku twisisa ka leswi lavekaka eka nkatsakanyo, hileswaku wa phewa.	Xo phewa	2	20
Ku na vumbhoni byo komba leswaku mukamberiwa a nga twisisi swilaveko swa nkatsakanyo naswona nkatsakanyo wa kona wa huhula; wa xitshuriwa xo kopiwa kunene.	Xo huhula	0-1	0-10

[10]

XIYENGE XA C**XIVUTISO XA 3**

- 3.1 Xi vula leswaku Mthavini a hi n'wana lonene/ a hi n'wana la nga na mahanyelo lamanene. √√ (2)
- 3.2 Vakamberiwa va nga endla xivulwa xin'wana na xin'wana lexi humelerisaka nhlamuselo ya leswaku wansati/nhwana wo saseka u tala ku va na mahanyelo yo biha. √√ (2)
- 3.3 Munhu a nga kolwi hi leswi a nga na swona. √√ (2)
- 3.4
- 3.4.1 Swelelee!/Nyupe! √ (**Nhlamulo yin'we ntsena**). (1)
- 3.4.2 Hangalasa. √ (1)
- 3.5
- 3.5.1 Vatswari va Nyeleteti va ta n'wi nyika mali leswaku a va hlayisela yona. √√ (2)
- 3.5.2 Tindzisana ta Nyeleteti ti n'wi pfuna ku rhwala nhundzu hikuva ya tika swinene. √√ (2)
- 3.5.3 Vaakelani va Nyeletile va tekile xiboho xo n'wi mangalela nandzu hikwalaho ko va yivela mali. √√ (2)
- 3.6 Vakamberiwa va nga vumba xivulwa xin'wana na xin'wana lexi nga ta va na nhlamuselo yo hambana na leyi nga eka xivulwa lexi na ya ntolovelu. Xik. Ku beja tihanci swi dya mali. (Ku heta mali). N'wi tshikeni a tixavela leswi a swi lavaka hikuva u dya mali ya yena. (ku tirhisa), sw. ni sw. √√ (**Xivulwa xin'we ntsena**). (2)
- 3.7 Loyi a swi tivaka leswaku u xi rhwele, u na rhengu leri a ri tirhisaka leswaku a nga fi a ri yexe. √√ (2)
- 3.8 "Muhariva mi ndzi hlamarisile, a mo va n'wexe eka muganga lowu loyi a nga swi tivi leswaku n'wana loyi hi vulavuleke hi yena a rhwele xitsongwatsongwana lexi xi tsandzisaka masocha ya ku lwa ni vuvabyi emirini wa munhu ke? √√ (2)

[20]

XIVUTISO XA 4

4.1

- 4.1.1 Ku koka rinoko ra muhlayi/muxavi/muamukeri wa mahungu. √ (1)
- 4.1.2 I vamanana/vanhu va xisati. √ Vito ra magazini, xikan'we na xifaniso xa wansati swi komba leswaku i ya vamanana. √ (2)
- 4.1.3 Eka mpfhuka wa le xikarhi. √ (1)
- 4.1.4 Ku endlela leswaku lava nga na xiphiso xa muxaka wolowo wa navela ku yi xava/ Ku koka rinoko ra lava lavaka ku wisisa miehleketo. √ **(Nhlamulo yin'we ntsena)** (1)

4.2

- 4.2.1 Entiyisweni swi nge endleki tatana a nga pfuni nchumu na switsanana, mhaka ya leswaku n'wana u va kona hikwalaho ka vatswari havambirhi na yona i yikulu. Nhlamulo yi langutela loko mukamberiwa a kota ku lemuka ririmi ra mboyamelo-tlhelo rin'we. Mukamberiwa u fanele ku kombisa leswaku wa swi kota ku lemuka ririmi rolero hi ku kombisa mhaka yoleyo eka nhlamulo ya yena. Xikombiso: E-e, a ndzi yimi na yona hikuva tatana na yena u na nkoka endyangwini tanihileswi na yena a pfunetaka eka ku hlayisa/kurisa vana. √√ (2)
- 4.2.2 Ku endlela ku kucetela vaamukeri va mahungu leswaku na vona va vona mhaka hi ndlela leyi na yena a yi vonaka ha yona. **(Nhlamulo yin'wana na yin'wana leyi mukamberiwa a yi nyikaka loko yi twisiseka yi fanele ku amukeriwa).** √ (1)
- 4.2.3 Laha ku nga ha tirhisiwa xivulwa xin'wana na xin'wana lexi nga na xivutiso lexi nga laviki nhlamulo ku nga swivulwa leswi:
 - “Ndyangu lowu nga na tatana ntsena a wu swi koti ku yima, kambe-ke i yingani mindyangu leyi kotaka ku hanya loko manana a nga ri kona endyangwini? √
 - “Xana tatana wa swi kota ku handzela swiciwana ke?” √, hikuva vayingiseri va nga ha va va hlamurile xikan'we hi ku ba huwa ku kombisa leswaku xivulavuri xa vurisa.
 - Ku nga ha tirhisiwa na marito lama nge: Halalaa vamanana halalaa! √ **(Nhlamulo yin'we ntsena).** (1)

4.2.4 Nhlamulo yi ta hambana ku ya hi ntokoto na matwisiselo ya vakamberiwa. Mhakankulu i ku va vakamberiwa va hlamusela leswaku hikwalaho ka yini va vona nkucetelo wu ri lowunene kumbe wo biha.

Xik. Lava yimaka na marito ya manana loyi va nga ha vula leswaku i nkucetelo lowunene hikuva wu endla leswaku vamanana va titshemba na ku vona nkoka lowu va nga na wona ekaya na le tikweni.

Kasi lava nga yimiki na marito ya manana loyi va nga ha vula leswaku i nkucetelo wo biha hikuva wu dlaya rixaka tanihilaha wu kombisaka leswaku tatana a nga tirhi nchumu endyangwini.√

(1)

[10]**[30]****N TSENGO WA TIMARAKA****[70]**